

Vukovar, dvorac grofa Eltza na početku 20. stoljeća
Vukovar, the Eltz manor-house at the beginning of the 20th c.

Miljenka Fischer

Institut za povijest umjetnosti
Sveučilišta u Zagrebu

Referat sa međunarodnog skupa
predan 15. ožujka 1992.

Povijesno nasljeđe kao faktor zajedništva zemalja Srednjoistočne Europe*

*Referat je održan na međunarodnoj konferenciji NATION AND STATE - SMALL NATIONS AND ETHNIC MINORITIES IN THE EMERGING EUROPE (Mali narodi i etničke manjine u Europi koja nastaje, u radnoj grupi REGIONALISM AND EUROPEAN INTEGRATION (Regionalizam i europska integracija). Konferencija je održana u Mariboru od 3. do 5. veljače 1992. u organizaciji ECERS-a (Evropski center za etničke in regionalne studije) Sveučilišta u Mariboru i ISCOM-ET-a (International Scientific Conference Minorities for Europe of Tomorrow), a pod pokroviteljstvom Vijeća Europe.

U ovome kratkom prikazu pokušat ću u kontekstu političkih promjena upozoriti na kulturno-povijesno nasljeđe kao na jedan od mogućih čimbenika u stvaranju novih odnosa među europskim zemljama. Polazište je da osmišljen i pozitivan pristup tom fenomenu može uvelike pridonijeti zbližavanju europskih zemalja, odnosno njezinih regija. Zbližavanje može biti višestruko, u prvom redu na kulturološkom planu, ali se pružaju i znatne mogućnosti suradnje na ekonomskom području.

Nepobitna je činjenica da su zemlje koje nazivamo Srednjoistočnom Europom bile tijekom dugoga povijesnog razdoblja povezane raznim oblicima kulturnih djelatnosti. Premda to područje nije geografsko-politički jednoznačno određeno, uvriježeno je da se pod ovim nazivom podrazumijeva prostor koji zahvaća Češku, Slovačku, Mađarsku, Sloveniju, Hrvatsku, Austriju i dio Italije koji gravitira sjevernom Jadranu.¹ Na tom prostoru postoje regije jednakih ili sličnih geo-morfoloških karakteristika i klimatskih uvjeta, koje obuhvaćaju dvije ili više država ili dijelova država. Ovuda su prolazili mnogi prirodni i povijesni komunikacijski pravci, koji su imali važnu ulogu u određivanju tokova povijesti u povezivanjima, ali i razdvajanjima naroda.² Među najvažnijima svakako je sliv Dunava (tzv. dunavski bazen), koji dužinom svojega toka povezuje zemlje i šire od navedenog područja. Poznata prapovijesna "jantarska" cesta prolazila je od Baltika preko alpskih prevoja prema Akvileji, što se i danas u suvremenim planovima navodi kao jedan od magistralnih pravaca povezivanja Mediterana sa sjeverom Europe.

Ovi i razni drugi čimbenici, osobito politički, ekonomski i socijalni, uvjetovali su, uz sve etničke specifičnosti, mnoge sličnosti na širokom polju umjetničkog izražavanja naroda koji žive na tom području.³ Politička zbivanja, osobito promjene granica nakon prvoga i drugoga svjetskog rata, i stvaranje novih i drukčijih političkih sustava i načina privređivanja uvelike su oslabili dugotrajne, tijekom povijesti uspostavljene veze. No, usprkos svemu, duboko ukorijenjeno zajedništvo izraza kulturno-povijesnog nasljeđa još je i danas prisutno. Uz ostalo, to se ne može previdjeti u području gradogradnje, arhitekture, kiparstva i slikarstva. Mnoga umjetnička ostvarenja što su nastajala u sličnim uvjetima i pripadala istim umjetničkim stilovima, ili su bila periferni odraz tih stilova u nešto zakašnjelim vremenskim razdobljima, često su bila i rad istih graditelja, umjetnika ili umjetničkih radionica.

Stečeno zajedništvo nedvojbeno je razlog što su današnji problemi s kojima se susrećemo u očuvanju baštine vrlo slični. Kriza malih gradova i sela, samo kao jedan od mogućih primjera, vezana uz seobu stanovništva u gradove, te zanemari vanje i postupno nestajanje kulturno-povijesnog nasljeđa izvan većih gradskih središta, problem je gotovo cijele Europe. Kako postoje neke specifičnosti, nužno je razmisliti da o nekim problemima očuvanja kulturno-povijesne baštine treba raspraviti ponajprije u okviru srednjoistočne europske regije.⁴ Čak postoji i bojazan kako očuvati te specifičnosti u sada otvorenom dodiru s vrlo ekspanzivnom kulturom Zapadne Europe.⁵

Unutar vodećih europskih struktura mijenjaju se u posljednje vrijeme mnoge ustaljene navike u odnosu spram kulturno-povijesnog nasljeđa. Spomenici se shvaćaju kao nacionalno blago, a potom i kao svjetsko dobro. U politici Vijeća Europe, koja već više od trideset godina pokazuje pozitivan odnos prema kulturno-povijesnom nasljeđu, danas se pridaje višestruko značenje kulturno-povijesnom nasljeđu kao jednom od glavnih čimbenika u procesu rekonstrukcije Europe.⁶

Sažetak

U kontekstu političkih promjena u Srednjoistočnoj Europi i stvaranju novih odnosa među državama pokušalo se u ovom kratkom prikazu upozoriti na višestruko značenje kulturnopovijesnog nasljeđa kao faktora u zbližavanju naroda. Pozitivan stav u toj domeni sve je više prisutan u kulturnoj politici Europe. Ostvaruje se na razini suradnje između vladinih i nevladinih organizacija, podržan i potican od Vijeća Europe.

Suprotno opće europskoj orijentaciji, na tlu Hrvatske a od nedavno u Bosni i Hercegovini svjedoci smo posve suprotnog fenomena. U ratu protiv Hrvatske spomenici kulturnopovijesnog nasljeđa upravo su cilj namjernog i sistematskog uništavanja.

Resolution on the protection on the historical architectural and landscape heritage of small nations and ethnic minorities.

European Scientific Conference NATION AND STATE - SMALL NATIONS AND ETHNIC MINORITIES IN THE EMERGING EUROPE (Maribor, 3 - 5 February, 1992)

CONSIDERS that the historical architectural and landscape heritage of small nations and ethnic minorities constitutes an essential feature of their cultural identity.

NOTES with concern the serious damage that the recent war has caused to the historical, architectural and landscape heritage of Croatia.

STATES its belief that in no circumstances is deliberate damage to the historical heritage of the country justified or could be accepted.

REQUESTS all of the parties concerned that they respect the international instruments for the protection of historical heritage during war time and avoid causing any further damage to the Croatian architectural and landscape historical heritage.

APPEALS to the international community and in particular to international organizations active in the field of protection of historical heritage, to study way and means of reconstructing the architectural and other landscape destroyed by the war in this part of Europe as an important part of European cultural heritage.

Rezolucija ISCOMET-a o očuvanju povijesnog, arhitektonskog i prirodnog nasljeđa malih naroda i etničkih manjina
ISCOMET's Resolution on the Protection of Historical, Architectural and Landscape Heritage of Small Nations and Ethnic Minorities

RESOLUTION N° 4 ON CONSERVATION IN SITUATIONS OF CONFLICT

The European Ministers responsible for the Cultural Heritage:

1. condemn the deliberate destruction of cultural property in Europe as a result of military action and against established international conventions
2. appeal solemnly to those involved to desist from the wilful destruction of a common cultural heritage and to permit conservation of cultural property to proceed outside the context of political conflict and with recognition of the significance of the cultural heritage of minorities.
3. urge the Council of Europe to join with Unesco and other international bodies in concerted action to repair the damage done.

Rezolucija Konferencije o kulturnom nasljeđu Europe o zaštiti u područjima sukoba
Resolution No. 4 on Conservation in Situations of Conflict

To se također očituje i u stavu sudionika sastanka koji se 1991. održao u Krakovu pod pokroviteljstvom KESS-a (Konferencija za sigurnost i suradnju). Više od 300 predstavnika iz 35 zemalja potpisalo je Povelju o europskom kulturnom nasljeđu, u kojoj se ističe važnost tih vrednota za suradnju i razumijevanje među narodima.⁷

Međutim, za ostvarivanje takvog programa potrebna je, osim političke podrške, i suradnja na široj razini između vladinih i nevladinih organizacija.

Za mnoge nevladine organizacije, kao što su, primjerice, UNESCO, ICOMOS, EUROPA NOSTRA i ECOVAST, kulturno-povijesno nasljeđe predmet je zanimanja i smisao njihova osnivanja i djelovanja. Zanimanje za povijesno nasljeđe više se ne završava samo na spomenicima vrhunske kvalitete, nego se od 1975. kada je donesena Amsterdamska deklaracija, pojam kulturno-povijesnog nasljeđa proširio od pojedinačnog spomenika i grupe spomenika na prostor u širem smislu - povijesni, umjetnički i prirodni. Takav stav, definiran u konvenciji za očuvanje europskog arhitektonskoga nasljeđa 1985. u Granadi,⁸ potpisalo je tridesetak zemalja Europe.⁹ Nova konvencija za očuvanje arheološkog nasljeđa¹⁰ prihvaćena je 1992. na konferenciji ministara Vijeća Europe na Malti.¹¹ Ministri su također donijeli nacrt očuvanja kulturno-povijesnog nasljeđa na paneuropskoj razini, utemeljen na brojnim prijedlozima raznih vidova suradnje, ponajprije u području tehničke suradnje, obrazovanja i javnog informiranja.

U procesu suradnje među državama, a posebice među regijama, istaknutu ulogu ima sprega turizma i kulturno-povijesnog nasljeđa, tzv. "kulturni" turizam, koji ponudom sadržaja nadilazi isključivo pasivni odmor. Itinerer baroka, projekt "Srednjoeuropske inicijative", povezivao je u početku pet zemalja (Pentagonala), zatim šest (Hexanogala), a danas u njemu sudjeluje i više zemalja Srednje Europe. Sadržaj što ga pruža takav kulturni itinerer ostvaruje osjećaj zajedničkoga kulturnog identiteta više naroda, a uz to oživljava često prilično zanemareno lokalno kulturno nasljeđe. Primjeri su dosad u Europi organizirani itinereri svile, baroka, ruralnog zavičaja (habitata), cistercica, Vikinga, Mozarta.¹²

Činjenicu da je pitanje očuvanja i oživljavanja povijesnog nasljeđa intenzivno prisutno u politici zbližavanja europskih naroda, trebalo bi imati na umu u trenutku stvaranja novih država na teritoriju nekadašnje Jugoslavije. Poštivanje kulture svakog naroda preduvjet je suradnje među državama, a uz ostale neophodne komunikacije između država i komunikacija kulture mora biti neograničena.

Međutim, u tom dijelu Europe događa se upravo suprotno. Svjedoci smo tragične situacije u kojoj se nalazi golem dio kulturno-povijesnog nasljeđa Hrvatske. U ratu koji još uvijek traje upravo su spomenici kulturno-povijesnog nasljeđa cilj stalnog i smišljenog uništavanja.¹³ Od početka rata oštećeno je ili potpuno razoreno više od 650 pojedinačnih spomenika kulture i više od 250 povijesnih cjelina ili naselja. Ruše se spomenici svih kategorija i sadržaja: dvorci, crkve, zgrade muzeja, biblioteka i arhiva, oskrvnjuju se groblja. Na meti su memorijalna područja, povijesne urbane i ruralne cjeline i arheološki lokaliteti. Uništavaju se i odnose iz zemlje slike i skulpture. Među njima su spomenici lokalnog, a više od stotinu nacionalnog i svjetskog značenja. Stradavaju svjedočanstva svih vremenskih razdoblja, koja su dokaz identiteta naroda na tlu Hrvatske više od tisuću godina. Nisu pošteđena ni prirodna bogatstva kao što su nacionalni parkovi.

U Izvještaju o ratnim štetama na kulturnoj baštini navode se samo registrirani, zaštićeni i evidentirani spomenici.¹⁴ Nisu, međutim, navedeni podaci o objektima ambijentalnog značaja u povijesnim cjelinama kao svjedočanstva civilizacijskog dostignuća, gubitak kojih je često nenadoknadiv, kao što se ne navodi niti broj porušenih domova oko pola milijuna prognanika, a ni sve one strahote što prate ovaj rat.

Uništavanje spomenika u ovome ratu poseban je fenomen, o kojem će politika, znanost i pravosuđe (Jugoslavenska armija krši konvencije koje je Jugoslavija potpisala) zacijelo još mnogo raspravljati. U ovom prilogu želi se samo istaknuti

važnost dvaju gledišta vezanih uz temu konferencije i neposredno uz rat u Hrvatskoj:

1) Premda zvuči apsurdno, upravo uništavanje povijesnog nasljeđa jednog naroda ukazuje na veliko značenje kulturno-povijesnog nasljeđa svakog naroda.

2) Uništavanje povijesne baštine kako bi se onemogućile i otežale veze između naroda u svojoj negaciji samo potvrđuje koliko pozitivan odnos prema kulturno-povijesnom nasljeđu može biti most zbližavanja naroda.

S obzirom na to da je uništavanje poprimilo goleme razmjere, vjerujemo da se europska kulturna javnost neće oglušiti na apele za neophodnu pomoć, to više što je kulturno-povijesno nasljeđe Hrvatske i europsko nasljeđe.¹⁵

13

U vrijeme ovog izlaganja rat se vodio isključivo na terenu Republike Hrvatske. U međuvremenu zahvatio je svom žestinom i Republiku Bosnu i Hercegovinu, čini se s jednakim intenzitetom razaranja povijesnog nasljeđa.

14

Sudionicima konferencije bio je priložen "Privremeni izvještaj o ratnim štetama na kulturnoj baštini u Hrvatskoj" Zavoda za zaštitu spomenika kulture, Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske. Prikazan je također 10-minutni film Studija Zbora narodne garde iz Zagreba o stradalim spomenicima u Hrvatskoj.

15

Po završetku konferencije sudionici su donijeli rezoluciju o zaštiti povijesnog arhitektonskog i prirodnog nasljeđa malih naroda i manjina, koja je potom upućena relevantnim institucijama u Europi: Vijeću Europe, UNESCO-u, ICCROM-u, ICOMOS-u i drugima.

Bilješke:

1

Pojedini autori pod nazivom Srednjoistočna Europa podrazumijevaju veći broj zemalja, uključujući na sjeveru Poljsku, na jugoistoku zemlje bivše Jugoslavije te Bugarsku i Rumunjsku, sve do zemalja bivšega Sovjetskog Saveza.

2

M. Prelog, *Pohvala putova*, Život umjetnosti, br. 50, Zagreb, 1991.

3

Mnogi pisci povijesti, koji često prostor i vrijeme prate u okvirima jedne države, te činjenice nerijetko zanemaruju.

4

Zaostajanje u industrijskom razvoju donekle je ublažilo stupanj migracije sa sela u gradove, usprkos nastojanjima nekih političkih režima, posebice u Rumunjskoj i nekadašnjoj Demokratskoj Republici Njemačkoj, da raznim mjerama ubrzaju te procese.

5

Medunarodni seminar THE CULTURES OF SMALL HOMELANDS OF CENTRAL-EASTERN EUROPE održan je u Poljskoj od 1. do 3. svibnja 1992. u organizaciji THE BORDERLAND FOUNDATION i BORDERLANDS OF ARTS, CULTURES AND NATIONS.

6

Europska kulturna konvencija potpisana je u Parizu 1954. (European Cultural Convention, ETS No. 18, 1982.)

M. G. Adinolfi, *Heritage policy as part of building of new Europe*, Europa Nostra magazine, br. 4, 1991.

7

Magna Carta for Europe's Cultural Heritage, Europa Nostra magazine, br. 4, 1991.

8

Convention for the protection of the architectural heritage of Europe, Granada, 1985, ETS No. 121, 1990.

9

Osnivanjem novih zemalja na europskom kontinentu proširuje se i broj zemalja potpisnica.

10

Prva europska konvencija za očuvanje arheološkog nasljeđa donesena je 1969. u Londonu.

11

Malta Conference on the Cultural heritage of Europe, Europa Nostra magazine, br. 5, 1992.

12

Achievement and Activities, A collection of fact sheets, Council of Europe.

SUMMARY

Miljenka Fischer

Historical Heritage as a Factor of Cooperation in Central-Eastern Europe

In the context of recent political changes in central-eastern Europe and shaping of new relations between states, in this essay I tried to point out the manifold significance of cultural and historical heritage as a factor in the establishment of closer ties between nations.

Positive attitude in the evaluation and protection of cultural and historical heritage is intensively present in the cultural policy of Europe. A level of cooperation between governmental and nongovernmental organizations is realised. It is encouraged and supported by the Council of Europe.

We should definitely bear in mind this fact at the moment when new states are being formed on the territory of former Yugoslavia. Among other essential communications, cultural communication has to be unrestricted.

Unfortunately, in this very part of Europe we are witnessing a completely opposite phenomenon. In the burning of bridges which had once been a link between the nations of former Yugoslavia, in the war which is raging in Croatia, and since recently in Bosnia and Herzegovina as well, cultural and historical monuments are a target for intensive and systematic destruction.